

ИКОНОМИКАТА И СОЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ В УСЛОВИЯТА НА СЪВРЕМЕННАТА ГЛОБАЛНА КРИЗА (Дискуссионни щрихи на една конференция)

Заявените приоритети в съдържанието на сп. „Социално-икономически анализи“ насочват към отразяването на събития от академичния живот, които осъществяват така необходимата връзка между научните изследвания и потребностите на икономическата практика: *„Тенденцията е да се дава приоритет на теоретичните анализи и дискусии по новите научни парадигми. От материалите с методологичен и методически характер предимство ще имат онези, в които предложенията са подкрепени с данни от изследване на практиката.“* За целта, в новата рубрика „Научен живот“ тематичният диапазон на списанието ще бъде разширен в посока регистриране и популяризиране на научни икономически форуми, позволявайки на читателите ни да задоволяват своевременно когнитивните си потребности, да съпреживяват дискуссионния патос на участниците и в крайна сметка да го пренесат върху територията на формалното и неформалното си общуване. И тъй като общественото мнение е динамичен феномен, непрекъснат разговор, то смеем да се надяваме, че срещите и дискусиите, които осветляваме, поне малко ще допринесат за обогатяване на този разговор.

...юбилей по време на криза...

На 11 и 12 декември 2009 г. Великотърновският университет стана домакин на научно-практическа конференция, посветена на 60-годишния юбилей на Икономическия институт на БАН, който е съосновател и дългогодишен партньор на Стопанския факултет. Организаторите на форума – Стопански факултет на ВТУ и Икономически институт на БАН – привлякоха медиен и обществен интерес както с актуалността на неговата тема: **„Икономиката и социалната политика на България в условията на съвременната глобална криза“**, така и с участието на учени от ИИ на БАН, ВТУ, Стопанска академия – Свищов, Национален военен университет „Васил Левски“, Русенски университет и Нов български университет.

Изнесените доклади през двата дни на конференцията покриха широки проблемни полета, пряко съотнесими с темата за ефектите на глобалната икономическа криза в България и възможните пътища за преодоляването им. Пленарните доклади ориентираха вниманието на аудиторията върху три тематични ядра, които предизвикаха интригуващи и обосновани въпроси, някои от които съдържаха предложения за алтернативни теоретични подходи и интерпретативни модели. Тъй като докладите от конференцията ще бъдат публикувани впоследствие в специално издание, считаме за удачно да поднесем на читателите си в резюмиран

вид ключовите изложения и разгърнат адаптиран вариант на проведената дискусия по тях.

...икономически парадигми – класика vs. модерност...

Първият от трите основни доклада на конференцията бе посветен на търсенето на следкризисна алтернатива в контекста на съмнението за адекватността и приложимостта на класическата икономическа парадигма („*Следкризисна алтернатива: жива ли е класическата парадигма?*“). Авторът – **проф. д.ик.н. Гарабед Минасян (ИИ на БАН)**, проследи изменението на основни макроикономически параметри и зависимости, както и мащабите на пазарните въздействия. Отминаването на финансовата криза, според дългосрочната прогностична визия на проф. Минасян, ще постави все по-остро на дневен ред въпроса за характера на макроикономическото управление в следкризисния период. Като призна, че е възможно възприемането на различни теоретични платформи, изследователят аргументира тезата си, че класическата парадигма няма разумна алтернатива, особено и най-вече в конкретните социално-икономически условия и наложени традиции у нас.

„*Интеграцията на българската икономика в ЕС и глобалната икономическа криза*“ бе темата на **доц. д-р Татяна Хубенова-Делисивкова (ИИ на БАН)**. Изложението ѝ направи равносметка на тригодишното членство на Република България в ЕС в няколко основни аспекта: 1) взаимовръзката на икономическия растеж и оценката на въздействието на интеграцията върху икономическото развитие на България до и по време на глобалната криза; 2) въздействието на интеграцията в ЕС върху реформите в конкретни области на икономическата политика у нас и рискът от забавянето им в условията на глобалната криза; 3) реформите на политиките на ЕС на съвременния етап и очакваните последици за българската икономика. Изводите от анализа бяха синтезирани в констатацията, че инерционността на интеграционния процес на България в ЕС трябва да се оценява съобразно рисковете от забавянето ѝ поради вътрешните проблеми в ЕС, както и поради въздействието на глобалната криза върху българската икономика.

В третия основен доклад – „*Социални аспекти на кризата в България*“ – на **доц. д-р Васил Цанов (ИИ на БАН)** бе отделено внимание на негативните ефекти на кризата върху основните сектори на социалната сфера и на прилаганите политики за ограничаване и смекчаване на това въздействие. Акцентът бе поставен върху изследването на ефектите в два основни сектора на социалната сфера: пазара на труда и системата на социално осигуряване. Негативните последици на кризата върху пазара на труда най-осезателно се чувстват в динамиката на заетостта, безработицата и равнището на доходите. Антикризисните политики и мерки, предприети на пазара на труда, се оценяват по тяхната възможност и способност да ограничат негативното влияние на кризата. Въздействието на кризата върху социално-осигурителната система налага опазването на нейната стабилност и поради тази причина авторът се сприя на основните ефекти върху осигурителната система и на политиките за нейното стабилизиране.

**...още за изкуството на макроикономиката,
или за практическите възможности на науката...**

Интердисциплинарен и полиметодологичен поглед върху проявленията на кризата в българското общество, както и върху възможните ефективни мерки за неутрализирането им, представиха редица участници в научния форум. Дискусияният интерес бе провокиран от доклада на **доц. д-р Алла Кирова (ИИ на БАН)** на тема – „Световната криза през погледа на новото кейнсианство“. Изразените в него възгледи влязоха в концептуален спор с позицията на проф. Г. Минасян. Подзаглавието на доклада формулира основния въпрос, върху който се концентрира анализът в изложението – „жива ли е класическата парадигма?“. Отговорът бе търсен през призмата на анализа на представителите на новото кейнсианство върху причините за сегашната световна криза. Авторката направи уточнението, че става въпрос за „новото“ (new), а не за „неокейнсианството“, което доминира през последните 30 години, паралелно с новокласическото направление в съвременния мейнстрийм икономикс.

В опит да се открият важните причини за сегашната икономическа криза, се установява, че вярата във възможностите на пазарите да се саморегулират, или т.нар. „модел на ефективните пазари“, подлежи на сериозна критика. От друга страна, без да се отрича икономическата роля на държавата, се констатира, че не всички форми на държавно участие допринасят за общественото благо. Особено внимание се отделя на несъвършенствата на глобализацията на световната икономика, която е увеличила степента на риска, потвърждавайки тезата на новото кейнсианство за неефективността на пълната либерализация на финансовите пазари, особено що се отнася до развиващите се страни, които не разполагат с достатъчно ресурси за провеждане на политиката на мащабно стимулиране. Развитието на макроикономическата теория, преломните пробиви в нея, както доказва процесът на нейната еволюция, се дължат до голяма степен на икономическите кризи и необходимостта от търсене на механизми за тяхното преодоляване. В тази връзка според изследователката е напълно вероятно сегашната световна криза, една от най-дълбоките през последните 80 години, да изиграе ролята на катализатор на макроикономическата теория и най-вече на приложената ѝ насоченост.

Докладът на **доц. д-р Димитър Аркадиев (ВТУ)** разглежда „Доходите на домакинствата в България като индикатор на икономическата криза“. Изложението разгърна постановката, че личните доходи са основният източник за задоволяване на разнообразните потребности на обществото, както и за проследяването на икономическата конюнктура. Целта на доклада бе да се регистрира дългосрочното изменение на този индикатор в България, съответно какви трудности от икономическата криза отбелязваме в последните две години. Като измерител на личните доходи е взет показателят за паричния доход средно на лице от домакинството, който по мнение на автора е в най-голяма зависимост от промените в икономическата конюнктура. Използваните данни са от периода януари 1999 – септември

2009, т.е. за общо 129 месеца, с отчитане на сезонните променливи. При проверката за стационарност на процеса се установява, че паричният доход на лице от домакинството е нестационарен, т.е. съдържа трайна тенденция на развитие, и може да се разглежда като „интегриран от първи ред“.

В доклада си „Проблеми на публичната пенсионна система – преди, по време и след кризата“ **доц. д-р Георги Шопов (ИИ на БАН)**, следвайки логиката на диахронния анализ, обърна внимание на три групи проблеми въпроси: 1) перспективите за финансова автономност на пенсионната система и нейната финансова стабилизация; 2) възможностите за по-активно управление на дефицита на държавното обществено осигуряване; 3) процеси и проблеми, свързани с разширяване на обхвата на осигурените лица, което има отношение не само към пенсионната система, но и към пазара на труда. Финансовата автономност и стабилност бе основната цел на пенсионната реформа, проведена през 1999–2000 г. Тази цел не беше постигната в пълнота. Засиленото участие на държавата (финансиране не чрез вноски, а чрез данъци) води до структурна промяна в модела на пенсионната система, наречен от автора „пълзяща подмяна“ на възприетия пенсионен модел със стратегията на пенсионната реформа. Като отчите, че тристълбовият модел на пенсионното осигуряване е лансиран от Европейската световна банка и се прилага в други страни, авторът не отрече наличието на национални специфики в изграждането на българската пенсионна система. Основен проблем на тази система обаче си остава ниското обществено доверие към нея, което води до трайно компрометиране на този модел сред българското общество.

Проф. д.ик.н. Петко Аврамов (ИИ на БАН) обрисова контурите на актуалната картина на „Българския[т] транспорт в условията на съвременната глобална икономическа криза“. Анализът на състоянието на транспорта в България регистрира силно деформираната представа за значението му в икономическите и социалните процеси в условията на криза. Транспортът участва с 6% в БВП. По масираната си автомобилизация (брой превозни средства на 1000 души) България се нарежда на 3-то място в Европа, което води и до редица негативни последици за обществото и икономиката – брой пътни произшествия, потребление на горива (които се внасят срещу валута). Основният проблем, очертан в доклада, е отсъствието на комбинирани превози в България, които биха оптимизирали транспорта и понижали разходите му. В основата на комбинирания транспорт е железопътният транспорт, който засега отстъпва значително пред автомобилния. Авторът прогнозира тенденция към увеличаване на транспортните нужди за образование и медицинско обслужване. Освен това за оптимизирането на транспортните услуги в България е изключително важно държавата да поеме своята отговорност за навременното и качествено изграждане на пътната инфраструктура.

В доклада си „Някои съображения относно финансовата криза в света, България и Турция“ **доц. д-р Саваш Йозиолдаш (ИИ на БАН)** прогнозира, че финансовата икономическа криза (ФИК) е и ще продължава да бъде голямо предизвикателство

за бизнеса, икономиката и пазара на България и Турция, за голямата динамика и диверсификация на бизнес партньорството между тях, както и за процеса на тяхната пълна интеграция към ЕС. Анализаторът констатира, че ФИК ще бъде една от глобалните причини за значително намаляване на капиталовите и инвестиционните потоци от САЩ и ЕС до Турция и България, че това ще забави значително досегашните ускорени темпове на икономическия растеж в двете страни и ще понижи самостоятелната и съвместната делова и инвестиционна активност. Докладът синтезира четири кардинални и същевременно конкретни решения от глобално естество, които могат и трябва да бъдат прилагани от фирмите във всички области на деловата и инвестиционната им активност. Въпросните решения са: 1) създаване, привличане и задържане на клиенти в качеството им на физически и юридически лица; 2) продуктова иновация; 3) научно-техническа и технологична стратегия и програма; 4) информация от всякакъв род. Редица макроикономически структури от национално и глобално естество, от своя страна, следва да оказват материално и морално съдействие за прилагането на тези решения, за да обезпечат тяхната ефективност и последователност.

Доц. д-р Дафина Донева (ВТУ) с анализа си върху „*Фискалната политика на България в условията на глобална икономическа криза*“, продължи очертаната от предишния доклад тенденция на сравнителни паралели, стъпвайки върху значително по-широка емпирична база. Констатациите и изводите, опрени на изобилен статистически материал, който разглежда в широк сравнителен план фискалната политика на България, целят представяне и апробиране на текущите резултати от работата по научноизследователския проект „*Макроикономически аспекти на стабилността в новите страни-членки на ЕС*“.

В България разумната фискална политика и поддържането на бюджета близо до балансираната позиция в периода 1997–2007 г. определено допринасят за поддържане на макроикономическата стабилност. Стабилността на фискалната позиция откроява България от повечето нови страни членки на ЕС. За тях фискалната консолидация се явява основно предизвикателство, тъй като фискалните дефицити са високи или много високи. Балансираният бюджет е сериозен аргумент за приемането на България в еврозоната в момент, в които развитието на кризисните процеси увеличава предпазливостта по отношение на разширяването ѝ с новите кандидати. Авторката прогнозира, че страната ни може да извлече ползи от факта, че остава по-силно ориентирана от повечето европейски държави към бюджетна стабилност, като кризата по-отчетливо налага необходимостта от реформи в подкрепа на фискалната консолидация. Изследването на различните аспекти на фискалната политика показва, че тя следва да се справи с няколко предизвикателства: осигуряването на фискалната консолидация; постигането на дългосрочна фискална стабилност чрез структурни реформи във важни публични сфери; подобряване на качеството на публичните разходи. От друга страна, по време на рецесия фискалната политика остава с ограничена роля като антикризисен инструмент. Труд-

ностите, които реално изпитват страните по пътя на постигане на балансиран бюджет, показват колко голямо е предизвикателството за спазване на маастрихтските критерии в условия на криза.

Ст. ас. Павлин Христов (ВТУ) предложи интересен поглед върху *„Българските институции на антикризисна социално-икономическа политика“*. В изложението се открие идеята да се проследи динамиката на стопанското развитие на България в историческа диахрония в търсене на минал практически опит за преодоляване на кризисни ситуации с помощта на специфични институции. Направените паралели между съвременната икономическа ситуация в България и кризисния период от 1929–1933 г. доведоха до показателни изводи. Като се връща назад в миналото, изследователят констатира, че единствената истинска, българска по своя характер, криза, е аграрната от края на XIX в. Обща закономерност е, че българската икономика е от „сателитен“ тип, т.е. е зависима от външнополитическата ориентация на държавата. П. Христов е склонен да смята, че не може да се говори за закъсняване на кризата, тъй като са били взети своевременни мерки за нейното неутрализиране. Според него България вероятно ще успее да достигне ниските докризисни нива и това ще се отчете от управляващия политически и икономически елит като успешно излизане от кризата.

Интересен обрат в ракурсите осигуриха други два доклада, които изместиха акцента от икономическите към юридическите и информационните параметри на кризата. **Ас. Мариела Димитрова-Гализова (ВТУ)** се спря на *„Ликвидацията на ООД в резултат на принудително изпълнение като един от юридическите аспекти на икономическата криза“*. Анализът ѝ се основа на съдебната практика от 2009 г. относно принудителната ликвидация заради дълг на съдружник. Представена бе и оценка на наличната законова база, с което се доказва несъстоятелността на новото изискване за минимален фирмен капитал.

Докато предходните доклади се концентрираха върху мерките по време на криза, **докторант Фани Маздрашка-Михова (ВТУ)** в доклада си *„Публичната комуникация на местната власт в условията на икономическа криза – проблеми и възможности“* представи на аудиторията начина, по който се говори за тези мерки. Докладът разгледа специфичните задачи пред общинския отговорник за връзките с обществеността (ПР) по време на икономическа и социална криза като пряко произтичащи от спецификата на проблемите и задачите, пред които е изправена самата местна власт. В полезрението на анализа попаднаха онези последици от затрудненото функциониране на икономиката, имащи пряко отношение към промяната на комуникативната ситуация, която задава основните параметри на ПР-а. В променените икономически условия се наблюдава изместване на някои акценти, модифициране на цялостния тон, темите, специфичния подбор на инструментариума в преследване на основната цел – да се представи пред обществото образът на откритата и загрижена институция. Така кризисната ситуация може да се разглежда и като възможност за ПР. От друга страна, от това как организацията

ще се справи с възникналата криза зависи дали тя ще съхрани позитивния си имидж, или той ще бъде поставен под съмнение. Кризата винаги свършва, но изгражданата с години репутация може да се срина от една-единствена неадекватна реакция. Времето на икономическа криза е времето на т. нар. непопулярни решения, които ще засегнат в негативен план по-големи групи хора, но които трябва да бъдат приети от тях и от обществото като цяло, без това да окаже деструктивно въздействие върху доверието към местната власт и нейните институции.

* * *

...новата икономическа парадигма – иде ли?...

Предлагаме на вниманието на читателите възлови моменти от дискусиите, с което се надяваме да пренесем на страниците на списанието конструктивния дух на конференцията. Запазили сме автентичната последователност на изказванията, както и техния непринуден тон.

Проф. д.ик.н. Петко Аврамов (ИИ на БАН): *Впечатлен съм от задълбочените оценки на проф. Г. Минасян. В една от тях той констатира, че има марж от 10 % между двете крайни цени – на производител и на потребител. Това за мен е важно, тъй като ролята на транспорта при този марж страшно намалява, а значението на транспортното обслужване във вноса е ключово. Въпросът е следният – винаги оценяваме транспорта по два показателя – роля в крайна продажна цена и дял в БВП. При наличието на този висок марж автоматично неблагоприятно намалява ролята на транспорта в икономиката. На какво се дължи този марж?*

Към доц. Цанов въпросът ми е следният: натуралното потребление остава непроменено – всичкото това пренасяне на стоките се осъществява с транспорт. Изведнъж се оказва, че намалява дялът на транспортните разходи – на гратисчи ли се дължи, или трябва да се направи изследване на този феномен, защото при наличието на подобни необясними закономерности, това води до изкривяване в развитието на редица отрасли.

Доц. д-р Саваш Йозиолдаш (ИИ на БАН): *Аз напълно споделям становището на проф. Аврамов, само че искам да добавя нещо към него. Би било добре да се говори за логистика, а не само за транспорт, макар че той е сърцевината на логистиката. Защото без логистика няма бизнес, няма икономика, дори човек няма без нея. Следователно ефектите и отраженията на световната финансова криза върху логистиката са важни и антикризисните програми трябва да обърнат специално внимание на нея.*

Бих искал да задам следните въпроси към проф. Минасян:

1) Самото заглавие на доклада Ви ме провокира – щом като говорим за класическа парадигма, тогава не трябва ли да допълним отговора относно – има ли модерна парадигма, или просто има ли алтернатива на класическата парадигма?“ Тази криза от такъв глобален мащаб няма ли да доведе до съвсем нов феномен – феномена за смяната на парадигмата в икономиката, а и в сродни науки като маркетинга?

2) В заключението на Вашия доклад казахте, че ЕС може да се върне в нас, ако макроикономическата ни политика е добра. Добре, ЕС тръгнал ли е от нас, че да се върне пак тук – защо и как да се върне, нали той е тук?!

[Към доц. д-р Васил Цанов:] 1) Кризата доведе ли до намаляването на валутните трансфери на българите от чужбина? Тези трансфери преди бяха впечатляващи (2 милиарда долара) и осигуряваха значителен принос за високия стандарт на българите. Ако трансферите са намалели заради кризата, това би било жалко.

2) Не е ли трудно и има ли въобще статистически методи и инструменти за научното наблюдаване, измерване и оценяване на мащабите на натуралното стопанство? Бих искал да чуя от доц. Цанов кои са те, ако ги има? Натуралното стопанство в много държави, и особено в България, е значително и парира редица от отрицателните ефекти на кризата в части от населението, но трудно се измерва.

Доц. д-р Добринка Златева (ВТУ): Професор Минасян, Вие много убедително доказвахте, че в икономиката на криза вградените автоматични стабилизатори са се задействали и икономиката се саморегулира. В края на своя доклад поставихте въпроса за ефективно макроикономическо управление. Винаги съм си мислила, че ефективността се дължи на синхрона на действието на автоматичните стабилизатори с инструментите на макроикономическо управление. Виждате ли такъв синхрон и в кои инструменти на макроикономическо управление? Вторият ми въпрос е: какво да очакваме от този противоречив сблъсък – макроикономическо управление, концептуализирано върху неокласическата теория, и управление с народопсихологически модел на мислене, т.е. егалитарно, ляво? Какво да очакваме от този сблъсък и това само икономика ли е?

На доц. Цанов бих задала следния въпрос: тази младежка безработица в периода на криза съществено ли се различава от безработицата преди кризата сред младежите. Как се вмества тя и в Европа, и в България в тенденцията за увеличаване на пенсионната възраст? Тези показатели, които анализирахте, за социалните ефекти на кризата, дават ли основание да мислим, че настоящата криза е от класически тип – безработицата расте, инфлацията и цените – не?

Доц. д-р Карим Наама (ВТУ): Проф. Минасян, слушаме и наблюдаваме какво става в отражението на самата криза в България като част от европейското семейство. По какво се различава тази криза като отражение върху икономиката на нововъзникващите и развиващите се пазари?

И към доц. Цанов – как ще се отрази кризата върху чуждестранната работна ръка в България?

Доц. д-р Параскева Димитрова (ИИ на БАН): Прави ми впечатление, че всички основни доклади разгледаха икономическите проблеми в един минал период – 2008/2009 г. В какви насоки са перспективните виждания на авторите, имайки предвид, че у нас обявената инфлация е 8–9%, а в другите западни държави тя е много по-малко. Какво очаква България, след като влезе в еврозоната и след девалвацията на лева? БВП на човек в момента е 3 300 евро, средното равнище в Европа е 24 700

евро! По какъв начин ние ще догоним Румъния, Словения или Чехия? По мои изчисления, за да стигнем Румъния, ни трябва 9 години, за да стигнем Унгария – 33 години, а за средното равнище на ЕС – 74 години. Какво трябва да се направи, за да може България да догони не Норвегия с нейните 77 000 евро на човек от населението, но поне да се доближим до Румъния и другите бивши социалистически страни?

Доц. д-р Марияна Асенова (СА–Свищов): Докладите са изключително полезни, но тъй като съм пристрастна като финансист, ще задам следния въпрос към проф. Минасян: не смятате ли, че причините за бързането в последно време за приемането ни в европейския валутен съюз са по-скоро политически, отколкото икономически? Нека да отговорим на този въпрос не само така, че да ни разберат макроикономистите и финансистите в тази зала, но и обикновените хора. Всички сме запознати с критериите от Маастрихт – инфлацията беше допреди година един от основните проблеми, които възпрепятстваха приемането ни в „чакалнята“ на Европейския валутен съюз, а сега се оказва, че този показател не е от толкова голямо значение?!

* * *

...Да върнем Европа в България!...

Проф. д.ик.н. Гарабед Минасян: Проф. Аврамов, положително не съм човекът, който компетентно би могъл да се изкаже по транспортните проблеми. Действително транспортът е сериозно пострадал от кризата – икономическото развитие води до свиване на транспортната дейност. Безспорно, намалението на производствените цени влияе върху разходната част при транспорта.

Има ли алтернативна парадигма на класическата и може ли да се каже, че това, което забелязваме, ще доведе до нещо ново? Стремехът ми не е да дефинирам, да формулирам нова парадигма. Не съм привърженик на прилагането на кейнсианската парадигма в нашата страна. Опасенията ми са, че с използването на (нео) кейнсианството като инструмент за обновление на икономиката прекалено често се прави опит зад него да се пробута нещо, което много ми напомня социализма. Едно е да говорим за кейнсианството в Европа и САЩ, друго е да го насаждаме тук – този тип намеса на държавата, който се проповядва от кейнсианството, ние, българите, сме много склонни да припознаем като болезнено познатия ни преди 1989-та. Затова разбирам регулациите, които са необходими и които се проповядват за икономиката, не като ангажиране на властта и обсебване на икономически функции от страна на държавата, а предимно и най-вече в институционалното уреждане на държавата, в привеждането на институциите в такъв вид, че те да могат да функционират ефективно и качествено. Всички сме свидетели на прекалено честото променяне на законите, което е доказателство, че се гласуват регулативни актове, без да са обмислени. Давам ви крещящ пример за сравнение – Уставът на МВФ, който третира невероятно сложна материя, каквито са взаимоотношенията между отделните

държави, е приет в средата на 40-те години на XX век и за 65 години търпи само три поправки! Как може уставаът на МВФ преди 65 г. да бъде формулиран и формиран по такъв начин, че да не бъде променен, а ние не можем да гласуваме един закон, който да остане в сила за 65 дни! Невероятно, нали?

Ако говорим за нова парадигма – тя сигурно ще се появи. В икономиката няма дадености, няма нещо, което да не се променя. В икономическата теория всичко се променя и нищо не се забравя, макар че ние като народ сме склонни да забравяме грешките в икономическото си развитие.

„Връщането на Европейския съюз“ го използвах в алегоричен смисъл. Ние сме членове на ЕС, там наказателните процедури са възможни, но съгласете се, че нито една друга членка на ЕС не е изтърпявала такива унижителни процедури. Когато казах, че ЕС се е отдръпнал и че е хубаво да се върне, имах предвид спирането на всякакви помощи и финансова подкрепа от страна на ЕС, който смята, че правим неща, които са извън възприятията, нормата и канона на ЕС, което автоматично води до прокарване на бариери. „Връщането“ на ЕС у нас означава възстановяването на всички онези нормални финансово-кредитни отношения с ЕС. Едва тогава ще имаме право да казваме, че сме нормални членове на ЕС.

Изкушавам се да кажа нещо и за връщането на средства на български емигранти, които са били в чужбина и които пращат тук пари – данни за тези потоци се регистрират на места в платежния баланс на Европейската банка. Ежегодно у нас се вливаха около 2 милиарда долара. За тази година картината все още не е ясна, но едно е сигурно – дотук търговският баланс е отрицателен, но текущата сметка е положителна.

Що се отнася до проблема за синхрона на управлението със стабилизаторите, неслучайно се твърди, че макроикономическото управление е повече изкуство, отколкото наука, защото трябва да имаш усет – механичният пренос на науката в практиката невинаги дава резултати. Тези стабилизатори дават ефект категорично в смисъла на класическата парадигма в краткосрочен аспект и макроикономическото управление трябва да се възползва от тях, за да си поеме въздух. Действие в тази посока сякаш има и го виждам най-вече в тенденцията на заздравяване на позициите на закона. Също и в стремежа за това, което наричам „връщане на Европа в България“ – има такава тенденция на придвижване, надявам се да продължи и лично аз смятам, че тя ще продължи в бъдеще.

Дали съществува сблъсък на класическата парадигма с националния генотип? Нека да го кажем така: „Никога не трябва да забравяме какви сме!“ Като народ в последните 120–130 години много лесно сме се приплъзвали в посока да търсим подкрепата на държавата едва ли не във всичко. Склонни сме да търсим вината на нашето собствено пропадане някъде извън нас. Ако буксуваме, трябва първо да търсим вината в нас, а след това извън нас. Постоянно сме свидетели на това – някой брани изпитва трудности и веднага хуква да търси помощ от държавата – от същата тази държава, за която постоянно казваме, че не трябва да се занимава с бизнеса и че трябва да се

отдръпне от икономиката. Това не пасва на социалноикономическия модел на развитите страни. Но аз съм оптимист, тръгнаха сме в болезнена, но правилна посока.

Що се отнася до въпроса на доц. Наама, само ще спомена, че присъствах на една среща, на която китайците с ирония се оплакаха, че те също са почувствали удара на финансовата криза, и темповете им на растеж са намалели от 10 % на 9 %!

Доц. Параскева Димитрова постави парливи въпроси по отношение на инфлацията и догонването на европейското равнище. Аз си мисля, че една такава буквална аритметика ще ни свърши малко работа. Темповете на прираст на БВП са с някакви стойности, но сближаването ни с Европа е по-интензивно, затова защото инфлацията в нашата страна също увеличава инфлационно БВП. Оценени в евро, нещата изглеждат много по-различно, защото и инфлационният ръст на БВП води до ръст на БВП, измерен в евро. Това означава, че се увеличава международната оценка на вътрешния труд, което също е елемент на догонването. Така, когато излизаме в чужбина, ние ще разполагаме с повече евро в джобовете си. Аз се отнасям малко скептично към положителните ни оценки с Румъния. Мисля си, че ние с Румъния и Турция сме като тримата глупаци, които се надпреварват, но вървят в една и съща канава. Ако погледнем състоянието по макроикономически показатели, не по членство в ЕС, общо взето трите държави вървят ръка за ръка. Има такава оптическа измама, която ни оставя с впечатлението, че колите от отсрещното платно винаги се движат по-бързо. Ако отидем в Румъния, сигурно ще дават България за пример как добре си решава проблемите. По-същия начин ние сме по-склонни да мислим, че румънците напредват по-бързо. Лично моята оценка е, че всички ние вървим по един и същи начин – кретайки.

По отношение на единната европейска валута моите виждания са различни от мейнстриймिंग-течението, завладяло цялото общество, което вижда в приемането на еврото вълшебно решение. Трябва да сме наясно, че приемането на евро не зависи от нас. Това, което зависи от нас, е да изразим готовност да влезем в „чакалнята“. Всъщност дори влизането в чакалнята не зависи от нас, а единствено готовността да искаме да влезем, защото има страни, които не изразяват такава готовност – например Чехия, Полша, Унгария, тези от Централна Европа са отчетливо резервирани. Всъщност за тези страни от Източна Европа приемането на евро е задължително и няма опция, според която някоя страна може да се откаже, за разлика от Великобритания, Дания и Швеция, които не могат да бъдат задължени по никакъв начин. От страни подобна ситуация наистина изглежда като мерене с различни аршини. Но е напълно нормално и много повече въпрос на комплекс за малоценност у нас. Често си задаваме въпроса защо ЕС има едно отношение към Германия например, а друго отношение към нас. Така е, защото сме несравними с Германия. Положително отношение може да очакваме чак тогава, когато германците искат да работят тук, а ние да им казваме: „Няма да приемаме германци, защото имаме вече много.“ Или в случай, че германци или французи пристигат да учат тук и ние ги приемаме срещу високо заплащане. Всъщност у нас идват предимно вие트남ци, нигерийци

и др. Затова трябва първо да се справим с вътрешните си проблеми и тогава да претендираме за равностойно отношение от страна на Европа.

Доц. д-р Добринка Златева: Бих искала да споделя с вас удовлетворението си от нивото, с което стартира тази конференция. Когато слушах двете позиции – на проф. Минасян и на доц. Кирова, се питах дали ортодоксалната последователност е правилният подход в науката и дали желанието на Саваш за модерна парадигма не върви на границата на тези двете. Защо трябва да говорим за дубою и не е ли в синтеза модерното тълкуване на съвременната икономика?

Доц. д-р Ама Кирова: Разбира се, че можем да говорим. Де факто е така, проучвайки техните концепции. Обаче те самите не си го признават. Методите им са едни и същи, но представителите им са в позиция на противопоставяне.

Доц. д-р Саваш Йозиодаш: Влиза ли в обсега, обекта и предмета на доклада на доц. Кирова предлаганата от редица макроикономисти т.н. „нова световна финансова архитектура“ като вариант за решение за излизане от кризата? Аз мисля, че авторът на тази теза е анонимен, че Световната банка и МВФ разработиха и предложиха тази нова архитектура. Подозирам, че контурите на тезата не са още ясни, но с разгръщането на кризата тя ще става все по-актуална, значима и лансирана.

Проф. д. ик. н. Г. Минасян: Ама Кирова разглежда развитието на идеите, а аз се стремя да разбера по какъв начин развитието на идеите може да се приложи в нашата конкретна ситуация. Смятам, че идеите на кейнсианството в чист вид, с намесата на правителството, не дават резултат. Ще дам пример, който има отношение към начина на третиране на държавната помощ. Когато говорим за правителствата от Западна Европа и САЩ, те безусловно оказват помощ, и чисто финансова, но паралелно с това върви дискусиата кога тази помощ трябва да прекъсне, т.е. кога правителствата ще си вземат парите и ще оставят бизнеса самостоятелно да се развива. При нас се получава обратното: предишното правителство (на Сергей Станишев) реши да отпусне 500 милиона лева за финансиране на малки и средни предприятия. Средствата бяха впоследствие увеличени с още 100 милиона. Обърнете внимание, че това стана чрез увеличаване на капитала на Българска банка за развитие – следователно тези пари са вече на банката и ще бъдат такива за неограничен период от време. Каква беше другата възможност? – Правителството да предостави тези 500 милиона лева, но не като участие в капитал, а като депозит – т.е. правителството прави свой депозит в собствената си банка – Българска банка за развитие. Така във всеки момент правителството можеше да си прибере парите и да остави банката да търси други начини за натрупване на капитал.

Доц. д-р Васил Цанов: Част от въпросите, насочени към проф. Минасян, бяха ориентирани и към мен, затова съм задължен да взема отношение.

Въпросите на доц. Саваш Йозиодаш, съответно за транспортните разходи и за измърването на натуралното потребление, са свързани с методологията на домакинските бюджети. Защо намалява дялът на транспортните разходи? Нека погледнем какво се включва в тях – непроизводствени разходи като пътническите разходи, разходи за горива и т.н. От цялата структура на потребителските разходи

за храна, жилище, осветление и др. потреблениа тези разходи (за транспорт) най-силно спадат. Това предполага в известна степен влияние на кризата, която налага самоограничаване и реструктуриране на личните бюджети.

Методологията на домакинските бюджети, както и измерването на натуралното стопанство, е голям проблем. Как да се остойносттават данните, които анкетираните домакинства посочват, какво декларират, че потребяват – какво пишат в онези дебели тетрадки, които анкетьорът после разчита своеволно, т.е. си съчинява, предполагам? Статистиката по един опосредствен начин измерва натуралното потребление на базата на оценки – по декларираните данни, по цени на региона, а впоследствие и по усреднени цени за страната. Трудно е да се установи реалното състояние на натуралното стопанство и едва ли в някоя страна би могло да стане. Разбира се, размерите на натуралното потребление в България традиционно са по-големи, отколкото в Швеция, Германия и др. Но сегашната криза нямаше такъв ефект върху натуралното потребление, какъвто имаше кризата през 1996–1997 г. Тогава натуралното потребление бе нараснало в пъти. Днес статистиката, въпреки методологическите несъвършенства, не дава индикации за подобна тенденция.

За валутния трансфер от българите в чужбина, разсъждавайки логически, смятам, че тези 2 милиарда трябва да са спаднали. Погледнете в кои страни е масата от емигранти, които работят легално или нелегално – Испания (там безработицата вече е над 20 %). Коя част ще бъде засегната най-силно от безработицата? – Разбира се, тези емигранти. Същото е с Гърция. Следва да предположим, че паричният трансфер към България, който те правят, ще бъде намален.

Относно въпроса на доц. Добринка Златева за връзката между младежката безработица и увеличаването на пенсионната възраст, ако пенсионната възраст се увеличи до 68 години, това ще рефлектира върху младежите. Увеличаването на безработицата се коментира в цял свят. В интерес на истината, в Лисабонската стратегия са залегнали такива параметри – да се увеличава възрастта за пенсиониране. Защо и как това рефлектира върху младежката безработица, опира до избора на работодателя, който пък се съобразява със законовата защита на работника. Повечето младежи са на срочен трудов договор, а повечето по-възрастни работници са на безсрочен. Помислете какво ще струва на работодателя да уволни един работник на безсрочен трудов договор и не е ли по-лесно той да се освободи от този срочен договор?

Дали настоящата криза, при която безработицата расте, а инфлацията – намалява, е класически тип криза? Трябва да си припомним взаимозаменяемостта в кривите на Филипс – инфлация и безработица. При нас тази зависимост е много слаба, тя е извън пазарните механизми. Т.е. кривата на Филипс е много полезна. Разбира се, че я има – има го ефектът на компенсиране, на взаимозаменяемост, но е много слабо изразен в нашата страна.

Как може да се отрази кризата върху чуждата работна ръка? Миналата година имаше искане от страна на работодателите за разрешение да наемат работници от други страни, като не ставаше въпрос за страни-членки на ЕС – нашият пазар

едностранно е отворен за специалисти от тези държави. Касаеше се за държавите извън ЕС. Имаше особено силен натиск от страна на работодателите от различни браншове – строителство, туризъм и др. сфери на услугите, с идея да доведат, даже си спомням, камериерки от Корея. Налице са мерки на правителството, т.е. на Министерството на труда и социалната политика, които ограничават достъпа до нашия пазар на чужди граждани, за които се изисква работна виза и т.н. Ограничаването на притока на работна ръка отвън в условията на кризата е напълно нормално като вид защита на вътрешния пазар. Предполагам, че и в Испания е така, и в другите страни, но при тях проблемът не произтича от притока на работна сила от нашите ширини, колкото от Северна Африка.

[Към доц. Параскева Димитрова:] Ефектите на инфлацията – от гледна точка на доходи и потребление идват при нас с известно закъснение от порядъка на три-месеchie. Самата криза дойде в България с две тримесечия закъснение. Докато спадът в ЕС беше третото тримесечие на миналата година и първото на тази година, при нас процесите се забавиха и продължават да се движат със закъснение. По данни на Евростат показателите за динамиката на БВП в Германия и Франция са за положителен растеж, т.е. голяма част от тези страни тръгват нагоре, предполагам, че същото ще се случи и с нас, но по-късно.

Доц. д-р Георги Шопов (ИИ на БАН): Колеги, потвърждава се моята представа, че дискусиата по принцип е по-интересна, отколкото монологичният режим на говорене. В стила на проф. Минасян си позволявам да изложа въпросите си с вплетени разсъждения в тях. Ще започна с това, с което В. Цанов завърши по отношение на кризата и излизането от нея. Абсолютно съм съгласен, че в България кризата дойде късно и ще си отиде по-късно, отколкото в нормалния свят. Но ако при влизането си кризата, която беше от „вносен характер“, закъсня с 2–3 тримесечия, то аз не съм толкова сигурен дали ще се движим със същото закъснение след Германия, Полша, Франция и при излизането си от нея. Съгласен съм и с инерционния характер на социалните ефекти, но се спирам на въпроса за моторите на излизане от кризата. Лично аз не виждам тези движещи сили. Тук въпросът ми към Г. Минасян опира до реструктурирането на националната икономика. Моето впечатление е, че и на двете равнища: и на микро, и на държавно (политическо) равнище, няма движение към реструктуриране. Аз не виждам как ще можем да излезем и на международните пазари, т.е. това, което отстрани наблюдавам, е някакво изчакване от страна на работодателите. Вие говорихте, че се задържа уволнението на работници, безработицата нараства, но не осезаемо. Моите очаквания са, че тя ще се прояви доста по-силно през следващите месеци. Основният проблем за мен е, че кризата не се използва като време за реструктуриране на икономиката, нещо, което се наблюдава в други страни като част от държавната политика. Ясно е, че строителството в никакъв случай няма да може да възстанови предишните си обеми, освен това отраслите са свързани помежду си. Тогава къде да виждаме моторите за излизането от кризата? Кристилина Георгиева, вицепрезидент на Световната банка, в своя презентация

посочи съвсем разумно като възможности за таква излизане две неща: едното е зелената икономика (която в България не се спряга активно), зелените работни места, екологично щадящите производства и, второ, да се „закачим“ за по-бързо растящите икономики на изток от нас – Китай, Индия и Южна Африка. Въпросът е как да се „закачим“ – виртуално ли? Признаваме, че като идея това е добре, като политическо намерение също, но като практическа реализация не са съвсем ясни параметрите.

Вторият ми въпрос е свързан с инфлацията. Инфлационното нарастване на БВП предполага, че националните цени трябва да се изравнят с европейските, тъй като са ниски в сравнение със средните за ЕС. Преди десетина години курсът „лев: евро“ беше фиксиран и оттогава насам натрупаната инфлация е поне 30–40 %. Следвайки логиката за освобождаване от фиксирания курс, на по-бързия растеж на цените, изниква въпросът за реалистичността на курса. Дали трябва да се променя този курс?

Последният въпрос е за заетостта на възрастните работници и за най-засегнатите от безработицата. Само подхвърлям към В. Цанов едно възможно обяснение, но не съм го изследвал. Една вероятна причина младите да са по-засегнати от безработицата може да е тяхната образователна структура в сравнение с по-възрастните работници. Няма да се изненадам, ако при едно бъдещо изследване се установи, че по-лошата образователна структура на младите е фактор за по-високата безработица, защото при тях се наслагват два риска – по-ниско образование и квалификация и млада работна сила.

Що се отнася до пенсионната възраст и безработицата, ще кажа, че ранното пенсиониране не води автоматично до увеличаване на заетостта сред безработните. Т.е. освобождаването на работни места от пенсионери не води до увеличаване на заетостта сред младежите. Просто структурата на работните места е различна – един работодател, освобождавайки един пенсионер, не значи, че ще назначи на негово място млад човек. Възможен отговор на тези тенденции е взаимовръзката между увеличаването на възрастта за пенсиониране и политиките на активно стареене и увеличаване икономическата активност.

Проф. д.ик.н. Г. Минасян: Кои са движещите мотори на икономиката – това е вечензелен въпрос! И ако се върнем назад в битието си на социалистическа държава, тогава говорехме за интензификация, за интелектуализация, за екстензивни фактори и т.н. Аз имам свой собствен, малко еретичен, отговор и той засяга реструктурирането на макроикономическата политика. Това, което първо трябва да направи макроикономическото ни управление, е да върне на всяка цена Европа у нас. Съгласен ли си това? [към Саваш Йозиолдаш]

Доц. д-р С. Йозиолдаш: Не съм, не съм!

Проф. д.ик.н. Г. Минасян: Добре – „да оправим финансово-кредитните ни отношения с ЕС“. Съгласен ли си сега, приемаш ли тази формулировка?

Доц. д-р С. Йозидолаш: Да, ако се разглежда в аспекта на предлаганата „нова световна финансова архитектура“, която би могла да бъде третирана като новата парадигма.

Проф. д-ик.н. Г. Минасян: Не, аз нямам претенциите да формулирам нова парадигма. Не съм стигнал дотам. Но „връщането на Европа у нас“ означава в моите разбирания уреждане, нормализиране на финансово-кредитните ни взаимоотношения с Европа. Спомням си, че говорихме за 7 милиарда евро, които ще получим до 2013 г. Ако тези пари действително дойдат в България, ако те продължаваха да идват и ако бяхме в състояние да ги усвоим, нещата щяха да бъдат по-различни. Присъствието, ангажиментът на Европа у нас не означава само парите, които бихме получили от ЕС, това е мост за чуждестранните инвестиции. И тук практиката е съвсем безапелационна – щом като Европа е с нас, идват след нея и чуждестранните инвестиции. Всички санкции, които сме понесли като държава, са следствие в голямата си част от наши собствени грешки. И много често повтаряме тези грешки, защото не си познаваме историята.

Нормализирането на финансово-кредитните отношения означава до голяма степен възстановяване на притока на чуждестранни инвестиции. А вече чуждестранните инвестиции ще решат къде, как, какво и защо да развият. Моята позиция е, че не правителството ще дръпне икономиката напред, напротив – то трябва да създаде такива условия, че частният сектор да дръпне икономиката напред. Другото задължително условие е изправяне на институционалната структура у нас. Изграждането на съвременна, ефективно работеща институционална структура ще увенчае края на нашия преход към пазарна икономика. Защото либерализацията може да я направим *overnight*, както и стана – от днес за утре, приватизацията също – бързо можеш да продадеш предприятията. Но изграждането, действителното ефективно функциониране на институциите, е най-трудният проблем – там се пресичат всички интереси. Цялото лоббиране, което съществува в парламента, е в защита на собствени и групови интереси, лоббиране, което институциите разрешават да функционира. Щом е каплава институцията, то и всичко, свързано с нея, се изкривява. Затова правителството не трябва да се заема с икономически проекти, не трябва да определя приоритети (имаме болезнен опит при определянето на приоритети – спомнете си тия структуроопределящи отрасли по време на социализма като тежкото машиностроене. Всички сме ходили в Съветския съюз и сме виждали там нашите „Правец“, качени на гардеробите, да събират прах, а долу, където се работеше, стояха западни марки. Същото може да се каже за строежа на АЕЦ – Белене. В последните 10-ина години БВП нарасна с 2/3, а потреблението на енергия остана на едно и също равнище. Кажете ми как успяхме да го постигнем?! Значи има резерви, и самият факт, че производството може да се справи с това положение, е най-важният положителен сигнал, че икономиката има капацитет да работи ефективно в бъдеще. Ръстът на реалния ефективен валутен курс показва, че се засилва местната валута –

засилването го усещаме по това, че вносните стоки стават все по-достъпни за нас. Преди 10 години вносните стоки бяха много по-труднодостъпни, отколкото сега. И ако продължава така, ние ще купуваме все повече и повече вносни стоки и ще стигнем до валутния курс. Добре, ще издържи ли този валутен курс? Ако икономиката не е в състояние да подобри ефективността на производството, няма да издържи. Все пак, важното е, че поне засега показва, че има възможности да се справи.

От своя страна, привличането и задържането на стратегически инвеститори е пряко свързано с корупцията. Ако погледнем толкова очевидни примери – като летището на София. Столицата ни е в центъра на Балканите – най-доброто място за трансконтинентални спирки. Но докато ние се бавихме, Атина построи своето, Истанбул също, а ние можем само да се похвалим с някакво летище, на което му падат покривите. Затова не спирам да повтарям, че трябва да работим за предотвратяване на проявите на корупция в страната по всякакъв начин!